

I tady na severu Německa daleko od své země umírali na konci války v roce 1945 Čechoslováci. A nejen na pochodech smrti. Vězni koncentračních i zajateckých táborů. Také nuceně nasazení na práci v říši. Čím více říši docházel dech, tím více práce a lidí spolykala – a hlavně obětí. Místo aby zastavil Hitler nesmyslné běsnění, když konec byl jasný, ještě jej znásobil. Nacisté v něm pokračovali i po jeho smrti. Jak to tady pak vypadalo po válce? Jela jsem se na některá z těchto míst podívat.

V lese u Belowa v Muzeu pochodů smrti – jediném v Evropě

Below je malá vesnička, ne delší než pár stovek metrů z jednoho konce na druhý. Leží asi 150 km na severozápad od Oranienburgu, tedy od bývalého koncentráku v Sachsenhausenu. I dnes je v Belowě jen pár stavení. Jako by se tady zastavil čas. Až na pár polností je vesnice obklopena lesem. Táhne se 10 km na severovýchod a přeruší ho až jezerní pásmo u Buchholzu, nedaleko Mirowa. Je tady temno ještě dnes – dívám se na stromy s vyřezanými nápisy v latince i azbuce, také s oloupanou kůrou a jámami po provizorních přístřešcích, mělkých zemljankách.

Co se tady vlastně stalo? Mezi 23. a 29. dubnem 1945 zde stráže SS zastavily pochod smrti asi 16 000 vězňů ze Sachsenhausenu. Nechali je zde bez pomoci, téměř bez jídla a pití přežívat v lese pod širým nebem. Nacisti totiž nevěděli, kam s vězni postupovat dál. Probíhala zběsilá jednání komendantů koncentráků, navrhovalo se střílení vězňů – ale munici a zbraně si šetřili hlavně na svou ochranu – a také plán nalodění vězňů na lodě a jejich potopení v Baltském moři. Podle přeživších vězňů, četla jsem například vzpomínky pana Josefa Pekárka, umíraly v lese u Belowa denně stovky vězňů.

„V Grabovském lese chodíme sbírat kopřivy, malinové listí, trávu a vaříme ve špinavé vodě přinesené z pastviska. Hledáme kořínky a bukvice. Denně umírá na 300 lidí a pohřeb se koná každého rána.“

Kde jsou pohřbeni?

To byla moje otázka na ředitelku Muzea pochodů smrti Belower Wald – pokud vím, jediného svého druhu v Evropě – paní Carmen Langeové. Muzeum stojí přímo u lesa, kde vězni byli tehdy několik dní drženi. Později, až v roce 1975, zde byl postaven pomník obětem tohoto pochodu smrti. Paní Carmen Langeová mi potvrdila, že v místě lesního tábora vědí pouze o hromadném hrobě s 405 oběti. V době otevření muzea pochodů smrti v roce 2010 byly provedeny sondy. Ale nepodařilo se bohužel žádné další hroby najít. Plocha je velká, doba je vzdálená, stopy jsou pryč. Paní Langeová mi potvrdila, že musí existovat mnoho hrobů po trasách pochodů smrti, které nebyly nikdy objeveny. Dalších 132 vězňů z lesa u Belowa je pohřbeno v 2,5 km vzdáleném Grabowě. Sem totiž po zásahu Červeného kříže, který se o utrpení vězňů v Belower Wald dozvěděl, byli do narychlo zřízeného lazaretu přesunuti někteří nemocní vězni. Červený kříž dodal i balíky s potravinami – nicméně dalšímu pokračování pochodu smrti nezabránil. 29. dubna byly hnány tisíce vězňů dál. Až mezi 2. až 6. květnem byli osvobozeni v prostoru Parchim-Ludwigslust-Schwerin.

Ze Sachsenhausenu bylo vyhnáno 21. dubna na pochod smrti více než 30 000 vězňů včetně žen a dětí. Úplně první kolona vyšla podle vzpomínky pana Pekárka 20. dubna v 6 hodin ráno a byla tvořena Čechoslováky. Byla pak spojena s dalšími kolonami a prošla utrpením v lese u Belowa. Vězni museli být velmi vyčerpáni, v Sachsenhausenu už v posledních dnech nebyly téměř žádné zásoby jídla. Alespoň ne pro vězně. Vzpomínka pana Pekárka potvrzuje už známý příběh československých vězňů, mužů ze Sachsenhausenu. Byl mezi nimi i Antonín Zápotocký. SS strážce je opustily 2. května nedaleko lesa u Crivitz. Tady si vězni zřídili provizorní tábor a poskytli přístřeší skupině 63 vězenkyň z pochodu smrti z koncentráku Ravensbrück. 46 z nich byly ženy z Lidic.

Trasu pochodu smrti ze Sachsenhausenu do Crivitz chceme symbolicky projít příští rok koncem dubna. Byla – a je – dlouhá 220 km. Vězni ji tehdy urazili za 8 dní, prošli více než 25 km denně. Zastavíme u hrobů obětí, i v muzeu v lese v Belowě. Paní Carmen Langeová sestavuje seznam všech pietních míst a hrobů – hrobů, ve kterých leží i Čechoslováci. Podle vzpomínky pana Pekárka to byl třeba Antonín Dolanský, strážník z Prahy, zastřelený první den pochodu při nocování u Sommerfeldu. Muzeum rozhodně stojí za návštěvu. Venkovní expozice je zatím jedna z nejuplněnějších, s nejnovějšími poznatky skupin expertů, které se pochody smrti zabývaly. Škoda, že leží stranou – tak trochu ztracena v lese.

Do míst masakru „Cap Arcona“ – záliv plný mrtvých těl a hrobů

Záměrně nazývám tuto hrůznou událost masakrem. Nejčastěji se používá označení katastrofa „Cap Arcona“. Přes 10 000 vězňů pochodu smrti z Neuengamme bylo naloděno a potopeno na čtyřech lodích v zálivu Baltského moře u Neustadtu v Holsteinu. Jedna z lodí se jmenovala Cap Arcona, odtud název. Další byly Thielbek, Athen a Deutschland. Většina vězňů se utopila nebo byla zabita bombami. Někteří zemřeli už v podpalubí, kde byli zavřeni několik dní. Jiní byli zastřeleni strážemi SS při pokusu o únik. Smutná historie u nás vešla do povědomí hlavně díky vzpomínce – básni E. F. Buriana. Ten ji přežil jako jeden ze 450 přeživších. Dovolím si úvahu, že E. F. Burianovi se zřejmě lehčeji popisovala ta hrůza ve verších. Muselo to být peklo. A muselo ho to poznamenat nejméně tak, jako ho poznamenal pobyt v koncentráku. Jeho i mnohé jiné.

Tak tedy proč název masakr. Označení katastrofa vychází ze skutečnosti, že loď s vězni 3. května 1945 zbombardovalo omylem, či z nedostatku zpravodajských informací, britské letectvo. V domnění, že na nich prchají ustupující německé jednotky. Ale nalodění vězňů a potopení na lodi byl od počátku jeden z plánů nacistického velení, jak likvidovat vězně koncentráků. Plánu přiznaného například komandantem Sachsenhausenu Kaindlem. Ten vypovídal při procesu v Berlíně v roce 1947, že neměl dostatek plavidel, kterými by vězně podle rozkazu k likvidaci přeplavil ze Sachsenhausenu po řece Sprévě do zálivů Baltského moře k potopení.

Považuji tedy, a jistě nejen já, tuto hromadnou vraždu za úmyslnou likvidaci vězňů ze strany SS stráží. To, že Britové bombardovali loď, v nichž byli vězni namačkáni a uzavřeni v podpalubí, tedy pro letectvo „neviditelní“, bylo dle mého přesvědčení nevyhnutelné. A strážím SS to jen posloužilo. Vyslechnu k tomu ráda jakákoliv pro i proti. V té době v přístavu zuřila bitva, dobývala ho po zemi Rudá armáda. Nejen Neustadt, ale i další pozice, nedaleký Lübeck a menší přístavní města. V mém přesvědčení jsem se utvrdila i v Muzeu Cap Arcona v Neustadtu. Vznese jsem ještě dotaz, zda byla další plavidla, na kterých byli vězni potopeni v jiných přístavech. Pochody smrti směřovaly i severněji, k zálivu u Kielu. Čekám zatím na odpověď znalce této oblasti, pana Wilhelma Langeho z Muzea Cap Arcona z Neustadtu.

Jak to zde vypadalo, vím i ze vzpomínek dalšího přeživšího, bývalého vězně koncentračního tábora Samuela Pivnika z Polska. O svých válečných osudech napsal knihu. Byl tehdy osmnáctiletý. Věz
ni se snažili uniknout přes odpor a bití SS stráží všemi způsoby. Skákali z lodi, která se převracela a potápěla, až z 20metrové výšky do bombami „hořícího“, ale přitom ledového moře. Přežít se dalo jen zázrakem. SS strážě unikaly na člunech i rybářských lodích, které pro ně přijížděly z pobřeží. Střílely každého z vězňů, kdo se jen člunu dotkl. Střílely i vězně, kteří dosáhli břehu, a to i v dalších dnech. Obětí byly tisíce a moře je postupně vyplavovalo. Jak mi vyprávěl p
an Frank Wilschewski z expozice Muzea v Neustadtu, jeho rodiče vzpomínali, že lidé nacházeli

mrtvoly na několika desítkách kilometrů pobřeží Mecklenburgského zálivu ještě několik dalších týdnů. Zpočátku jich mnoho pohřbili do písku na pobřeží zálivu. Pak byly zřízeny hromadné hroby. Britské jednotky uspořádaly několik pietních akcí. Německé obyvatelstvo oběti pohřbívalo.

Místa hromadných hrobů jsem navštívila. Nacházejí se na pobřeží zálivu v délce 150 km. Neustadt, nejbližší masakru, 628 obětí (nápis Čechoslováci je na památníku mezi ostatními národnostmi). Haffkrugg, 1 128 obětí. Lesní hřbitov na pobřeží u Timmendorfu, 810 obětí. Obecní hřbitov v Niendorfu u Ostsee, 113 obětí. Pobřeží u Grevesmühlen, 407 obětí. Většina obětí údajně leží na dně zálivu uvězněna ve vracích potopených lodí. Některá místa hromadných hrobů jsou dobře označena. Jiná jsem na hřbitovech hledala s místními lidmi, kteří o nich sami bohužel nevěděli. V Lübecku je obrovský hřbitov s mnoha rozsáhlými pohřebišti obětí válek. Podle národností zde byli pohřbíváni vojáci, váleční zajatci, nuceně nasazení, místní oběti náletů. V hromadných hrobech oběti koncentráků a pochodů smrti. Lübeck byl námořní přístav s posádkou a byl zde také válečný lazaret.

Neuengamme – cihly pro Hamburk, zbraně a uniformy pro wehrmacht

Do památníku koncentračního tábora v Neuengamme jsem se jela podívat do míst, odkud vyšla na pochod smrti většina obětí masakru Cap Arcona. Nikoliv výše zmíněný přeživší vězeň Sam Pivník. Ten vyjel s transportem smrti z polského Fürstengrube, pobočky KT Osvětim, už v lednu 1945. Projel obrovským obloukem nejprve na jih, přes Rakousko a pak přes celé Německo. Po pobytu na práci v dolech Mittelbau Dora a pobytu na práci na farmě komandanta tábora Maxe Schmidta se ocitl 3. května na severu u Baltu v Neustadtu. Jen tak tak se jejich skupině podařilo dostat na poslední místa v přeplněné Cap Arconě – jako kdyby to bylo za odměnu. Jak dopadli, víme. Polomrtvého Sama Pivníka vyvrhlo moře někde v zálivu. Kolem projíždějící německé civilní auto jej odvezlo do Neustadtu. Byl osvobozen a přežil. Ale s jakými vzpomínkami?

S přeživšími z koncentračního tábora v Neuengamme, tedy také s už vzpomínaným E. F. Burianem, to bylo podobné. Byl to pracovní tábor, při pohledu na strmě se zdvihající sloupce počtu mrtvých koncem roku 1944 (od listopadu více než 1 500 obětí měsíčně) by byl později patřičnější název vyhlazovací. Byl také často využíván gestapem pro exekuce stovek vězňů z hamburské věznice, obzvláště po jejím poničení bombardováním v závěru války. Usmrceno plynem zde bylo i větší množství sovětských válečných zajatců – 197 v září a 251 v listopadu

1943.

Největším pracovním provozem na místě tábora byla cihelna zásobující cihlami celé okolí a především obrovský nedaleký Hamburg, s kterým měl Hitler velké stavební plány. Nejhorší byla práce na dobývání cihlářské hlíny, tam umíralo mnoho zesláblých vězňů. V Neuengamme bylo mnoho dalších továrních provozů, také na dodávky zbraní, uniforem a dalšího vybavení pro wehrmacht (firmy Walther, Jastram, Messap, DAW). Pracovali zde hlavně nuceně nasazení. Jak jsem četla v závěru zdejší rozsáhlé expozice na téma nucené práce, tyto firmy ani po opětovném vyzvání neuvádějí v historii svých firem, že se podílely a vydělávaly ve válečné době na práci vězňů z koncentráků a nuceně nasazených. Je to ostudné a naprosto nepochopitelné. Myslí si snad, že se na to zapomene? Že to nějak vymažou z historie jako by se nikdy nic nestalo?

V památníku KT Neuengamme také naleznete Síň mrtvých. Je to dům, kde na stěnách visí dlouhé seznamy se jmény mrtvých. Chronologicky řazených podle úmrtí obětí. V KT Ravensbrück nebo Flossenbürg je podobná Kniha mrtvých. Víme, že seznamy, ač jsou předlouhé až k neuvěření, jsou neúplné. Nejsou na nich třeba oběti pochodů smrti a těch, co po útrapách koncentráku zemřeli po válce. Také chybí ti, co umírali v pobočných koncentracích, kterých bylo několik tisíc. Na jejich místech obzvlášť, stejně jako v případech pochodů smrti, chybí místní paměť. Alespoň informační tabule v obci, kde stály, by stačily. Ale většina obcí o nich ani neví. A podobné je to s dalšími tisíci pracovními tábory pro válečné zajatce. V jejich případě je to o to horší, že nebyly po válce zřízeny ani památníky hlavních Stalagů – tzv. Stammlagerů, stálých nebo trvalých táborů pro válečné zajatce. Bylo v nich nacisty vězněno v Evropě na 8 miliónů válečných zajatců (celkem se v Evropě dostalo do nacistického zajetí na 10 miliónů válečných zajatců). Vím jen o jednom památníku Stalagu v polských Lambinowicích. Také na anglickém ostrově Jersey, okupovaném za války nacisty, jsem viděla část expozice muzea Jersey War Tunnels věnovanou táborům válečných zajatců. Opravte mne, pokud se mýlím, budu ráda, že existují další.

Část expozice v Neuengamme ukazuje poslední dny koncentráku, jeho vyklizení. Podle nacistů tzv. evakuaci, později vězni případněji nazvanou transporty a pochody smrti. Jsou zde zpracované podrobné trasy transportů smrti – podobně jako památníky ve Flossenbürgu, v Sachsenhausenu, Ravensbrücku a další na území Německa. Trasy přes české a polské území na takové zpracování stále ještě čekají, ač například přes území Čech, Moravy a Slezska vedla odhadem čtvrt až třetina všech tras pochodů smrti. A platí opět, že co je zpracováno na výstavě a v literatuře, místní lidé často nevědí.

Samotný památník v Neuengamme byl zřízen poměrně pozdě. Byl postupně budován od roku

1965. Původně v něm po válce byla zřízena věznice, která byla ukončena na trvalý nátlak přeživších až v roce 2006. Trvalá expozice dalšího památníku KT Flossenbürg vznikla také později, až roku 2007. Je tedy naděje, že budou zřízeny další, včetně výše zmíněných památníků Stalagů. Trestuhodné je, že neexistovaly v době, kdy žila většina přeživších těchto míst utrpení.

Gardelegen – německý Oradour. Přes 1 000 vězňů pochodů smrti upálených místními lidmi ve stodole

Gardelegen se mi vynořil v autě na navigaci po cestě domů ze severu Německa. Je nedaleko Magdeburgu. Měla jsem za sebou dva dny strávené v Muzeu pochodů smrti v lese u Belowa, na severu na místech masakru Cap Arcona a v památníku KT Neuengamme. Ale chtěla jsem tohle místo vidět. Dorazila jsem tam ještě za světla. Návěští na dálnici by mohlo být výraznější. Směrovka k místu masakru a hromadnému hrobu se dost schovávala pod větvemi stromů. Ta poslední úplně chyběla, byla uražená. Kdo neví, kam jede, přejede odbočku a dojde k ruině místního hrádku. Že by vandalismus v Německu? To snad ani neexistuje.

Památník masakru je ale upravený. Je to rozsáhlé místo a mělo by být rozšířeno brzy na studijní a dokumentační centrum s trvalou expozicí. V severní části je památník vybudovaný v 70. letech. Součástí jsou i kameny s názvy zemí, z nichž pocházely oběti. I tady jsem mezi nimi našla Československo. V jižní části je pak samotný hromadný hrob. Půlhektarové pole obětí s bílými kříži. Velmi neobvyklé v případě obětí pochodů smrti. Dorazila sem totiž den po masakru americká armáda. Velká bílá tabule s nápisem jak z amerického westernu, původní z roku 1945, oznamuje, že jde o čestné válečné pohřebiště. Podepsán major generál Frank A. Keating, velitel. V nedávné době sem byly doplněny i seznamy mrtvých – opět jsem četla několik jmen Čechoslováků.

Co se tehdy vlastně stalo? Mezi 3. – 5. dubnem byly vypravěny početné pochody smrti z provozů Mittelbau Dora. Do této podzemní továrny napěchovali nacisté koncem roku 1944 kolem 16 000 vězňů. Přivedli je i přivezli transporty smrti z Osvětimi a Gross Rosenu. Jen aby provoz běžel na plné obrátky do posledních chvil. Pochody smrti z Dory měly pak v dubnu mířit na sever do Bergen-Belsenu, Sachsenhausenu, Neuengamme. Nebylo ale kudy jít, ani kudy je přepravit po železnici. Spojenecká vojska bombardovala a postupně osvobozovala celou oblast. Několik kolon pochodů smrti v počtu asi 4 000 vězňů bylo tedy obloukem vráceno zpět na jih do

Gardelegenu. Bylo těžké vězně v městě uhlídat, mnozí utekli. Někteří si dovolili v očích německého obyvatelstva neodpuštělné – rabovali, dokonce došlo údajně i na vraždy.

Němci je brali všechny jako zločince. Válka pro ně stále byla něco, co se dělo jinde. Masírování propagandou, politicky, stále mnozí svatě bojovali za svou jedinou čistou rasu vládoucí ostatnímu barbarskému světu. Vedení města s jednotkami SS a armády, byla zde škola Luftwaffe, a také mladými vrahy z Hitlerjugend, shromáždilo 13. dubna přes 1 000 vězňů ve stodole a upálilo je. Kdo se snažil uniknout, byl zastřelen. Německým vězňům přislíbili svobodu s tím, aby jim své spoluvězně pomohli nahnat do stodoly. Pak jich všech 300 nahnali za nimi. A co víc – vykopali hromadné hroby, kde oběti narychlo pohřbívali, aby masakr zahladili. Američané dospěli na místo den poté 14. dubna, naštěstí včas. SS a vojenské jednotky jim kapitulovali – raději než Rudé armádě, která už byla jen pár kilometrů od nich za Labem.

Co by se stalo, kdyby Američané nedorazili? Svět by se o masakru nedozvěděl? Je víc takových míst? V případě Gardelegenu by byli přeživší a ti by vypovídali. Mezinárodní vyšetřovací komise prováděla velmi rozsáhlé pátrání, už od konce války, na osvobozovaných územích. V dokumentaci UNRRA jsou jmené seznamy obětí, místa hrobů, trasy pochodů smrti i data průchodů. Vyslychali místní starosty, zastupitele, svědky, přeživší. Jak známo, před spojeneckou invazí byl vydán rozkaz německého velení všem úřadům rozpustit místní samosprávu a zničit veškerou dokumentaci. Například v Bavorsku na západ od Mnichova to bylo už kolem 1. května. Co všechno nevyšlo při vyšetřování najevo? To je otázka, která zůstane nezodpovězena.

Přes Cínovec domů, čas návratu

Na Cínovci jsem zastavila na hraničním přechodu. Projížděli i procházeli tudy mnozí navracející se vězni z pochodů smrti i koncentračních táborů. Vracela se tudy 1. června 1945 i skupina 46 lidických žen z Neubrandenburgu. Mají zde na Cínovci pamětní desku. O pár dní později tudy projeli, také z Neubrandenburgu, českoslovenští muži, vězni ze Sachsenhausenu. Z jejich přejezdu přes Cínovec existují i fotografie, stejně tak i z jejich příjezdu do Prahy. Fotografii z přejezdu hranic lidických žen nemáme, alespoň prozatím ne. Až jejich vítání v Kladně u Floriána je zachyceno. V Kladně – protože Lidice už nebyly, tam se vrátit nemohly.

Tu radost z návratu, kterou jsem vždycky jako dítě vnímala na fotkách z osvobození, ve skutečnosti leccos kalilo. A není to, jak se dnes říká to, co mělo přijít. Tehdy rozhodně spíš to, co bylo. Tolik vraždění a utrpení, které oči nemohly nevidět. Bolest duševní i fyzická, útrapy, mučení, hlad. To nešlo necítit, jen tak zapomenout. I přesto tito lidé s ostatními slavili KONEC. Konec té hrozné války. Nepochopitelné hrůzy, opaku lidskosti. Začátek nové doby naděje.

Na Cínovci jsem popošla k hraničnímu buku. Dnes malému boučku. Byl vysazen znovu v roce 2007. Jeho staletý mohutný předchůdce tady byl od roku 1537 až do svého úplného rozpadu v 70. letech. Pak jsem jela ještě kousek dál do Německa. Jsou tam mělká údolí, pole, louky, malé vesnice, malebná krajina. Odlišná od horského stoupání a chladných prudkých strání na české straně. Těmi německými cestami a údolími kolem Cínovce také prošlo několik pochodů smrti, mužů i žen, dále do Čech. Vím o nich zatím jen zlomky informací, ale časem je doplním. Možná je i projedeme. A třeba se je v těch pěkných vesničkách podaří připomenout. Posloužilo by to vzájemné úctě, porozumění. Novému životu ve spravedlivé shodě. Nikoliv odpuštění – už totiž většinou nemá kdo odpouštět. Ani komu.

Text a foto: Milena Městecká

{phocagallery view=category|categoryid=189|limitstart=0|limitcount=0}